

Editörden / From The Editor

Diyanet İlmî Derginin kıymetli okurları,

Kur'an'ın nazil olması ve yazılmasıyla başlayan İslâm Sanatı, Hz. Peygamber'in 622 yılındaki Medine'ye hicreti esnasında Kuba'da yaptığı mescitle de ilk mimari tecrübesini yaşamıştır. Felsefi alt yapısını İslâm düşüncesinin oluşturduğu İslâm Sanatı, Müslümanlığı kabul eden farklı milletler ve kültürlerle renk yelpazesini genişleterek kendi şubelerini oluşturmuştur. Günümüze kadar dünya üzerinde meydana getirilen İslâm Sanat eserleri, bulunduğu coğrafyanın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlarının bir tezahürü olarak bizlere kendi devirlerinin tarihini ve estetik yargılarını anlatırlar. XIX. yüzyılda Batı'da başlayan Sanat Tarihi çalışmaları XX. yüzyıl içinde İslâm ülkelerinde de bir bilim dalı olarak akademik hayatta karşılığını bulmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren oryantalistlerin yaptıkları çalışmalar içinde İslâm Sanat Tarihi önemli bir yer tutmuş ise de bunun Müslüman akademisyenler tarafından ele alınması henüz yüz yılı bulmamıştır. Sosyal bilimler ve özellikle tarih bilimindeki her çalışma Sanat Tarihi çalışmalarının önemini gün yüzüne çıkarmış, oryantalist yayınlarla mukayeseli ve daha derinlikli çalışmaları zorunlu hale getirmiştir. Nitelik ve nicelik itibarıyla bir derginin sınırlarına sığmayacak kadar çok konu ve çözülmesi gereken problematik olsa da, bu sayımızda Türk ve İslâm Sanatlarının farklı alanlarına ait on bir çalışmayı siz okuyucularımızın dikkatlerine sunuyoruz. Araştırmacıların gönderdikleri makaleler mimari ve tezyinat olarak iki alanı muhtevindir. Mimari alanındaki araştırmalar tarih sırasına göre; tezyinata dair olanlar ise konu bütünlüğü kapsamında bir sıralamayla düzenlenmiştir.

“İsfahan Mescid-i Cuması ile Malatya Ulu Camii Özelinde Büyük Selçuklu Mirasının Anadolu'ya Yansıması” başlıklı makalesine Belkis Doğan, cami mimarisinin ilk prototipinin Mescid-i Nebevi olduğunu vurgulayarak başlamıştır. Bu temel üzerine, farklı Müslüman toplumların kendi kültür katmanlarının etkisiyle cami mimarisinin yeni plan tipleriyle zenginleştiğine değinerek, Büyük Selçukluların elinde gelişen mihrab önü kubbeli ve eyvanlı cami plan tipini bu çeşitliliğin önemli bir örneği olarak takdim etmektedir. Özellikle bugünkü İran topraklarında pek çok örnekleri bulunan mevzubahis plan tipinin Türkiye Selçukluları eliyle Anadolu'daki örneklerinden Malatya Ulu Cami ile mukayesesi yapılmıştır. Bu mukayese ile gelişim sürecini sebep ve sonuçlarıyla irdeleyerek, bu plan tipinin yerel ihtiyaçları gözetken bir dönüşümle devam ettiğinin de altını çizmiştir.

Sanatta üslup, belli bir zaman diliminde ve belli bir coğrafyada sanatın bütün dallarında kendini gösteren ortak konsensüs olarak tanımlanabilir. Anadolu Selçuklu Sanatı köklerini Türkistan'dan alan ama bulunduğu coğrafya ve iklimin şartlarıyla yeni libasını giyen bir kimlik ortaya koymuştur. Semra Güler Mercan “Kütahya'daki Anadolu Selçuklu Dönemi'ne Ait Yapı Kitâbelerinin Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi” isimli makalesinde böyle bir bütüncül yaklaşım kitâbeler üzerinden ulaşmanın imkânını ortaya koymaktadır. Mimari eserlerde hem fonksiyonel bir işlev hem de tezyini bir unsur olarak yer alan kitâbelerin önemini vurguladığı çalışmasında, kitâbelerin mimari kimlikteki yerine vurgu yapmış, bunu Kütahya'da bulunan Anadolu Selçuklu mimari eserleri üzerinden örneklendirmiştir. Bu araştırma ile kitâbelerdeki yazıların harf bünyeleri ve istif

anlayışının aslında mimarideki mizacı da yansıttığını görme imkanını gözlemlemektediriz.

“Beylikler Döneminde Anadolu’da İnşa Edilen Ahî Yapıları Hakkında Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde Ayşe Ersay Yüksel, öncelikle Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılışı ile Osmanlı Devleti’nin kuruluşu arasındaki dönemin siyasi dağılımının etkilerini ele almıştır. Selçuklu, Bizans, Memlûklü ve Timur devletlerinin kültür etkilerinin özellikle Batı Anadolu’da büyük bir dinamizme dönüştüğüne dikkatleri çekmiştir. Sosyal ve siyasal alandaki bu karmaşayı yeniden birliğe dönüştüren güçler arasında yer aldığı ifade ettiği Ahî teşkilatının önemine değinmiştir. Mezkur çatı altında inşa edilen mimari eserlerin inşai, mimari ve tezyini unsurları üzerinden dönemsel bir okuma yaparak, bu anlayışın fikri temelleri ve hedefleri üzerine bir bakış açısı kazanmamıza imkan sağlamaktadır.

Ahmet Şen “Poyraz Köyü Mezarlığında Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları” konulu bir makaleyle dergimize katkı sağlayan araştırmacılarıdır. Mezar taşları, yapıldığı dönemin ve bağlı bulunduğu üslubun özelliklerini yansıtan çalışmalar olarak, sadece büyük şehirlerde değil köylerde dahi örneklerine rastlanması bakımından önemlidir. Araştırmacı bu çalışmasında Manisa’nın Poyraz Köyü Mezarlığı’nda bulunan ve daha çok XIX. yüzyıla tarihlenen mezar taşlarını form, metin, yazı ve süsleme olarak ele almıştır. Büyükşehirlerde bulunan çağdaş eserlerle mukayesesini yaparak, Osmanlı Sanatında Batı etkisi şeklinde tarif edilen üslupların kırsal alandaki yansımalarını gözler önüne sermiştir.

Yaklaşık sekiz asır Müslümanların hâkimiyetinde kalmış ve nihayet 1492 yılında Gırnata’nın düşmesiyle el değiştirmiş olan Endülüs; Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin bir arada yaşama tecrübesinin ortaya konulduğu bir yer olarak büyük önem taşımaktadır. “Endülüs Sarayları” konulu çalışmasında Sümeyra Ocak Ahmed, hükümdar ailesinin yaşadığı ve devlet işlerinin yürütüldüğü sarayların, dönemin siyasi, ekonomik, kültürel ve sanatsal etkinliklerinin izlendiği bir yer olarak büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Çok yönlü kültür etkileşimlerinin mimaride, plan şemalarının oluşmasından inşa tekniklerine ve nihayet tezyinata kadar kendini ele verdiğini belirtmektedir. El-Hamra gibi meşhur bir örnekten ziyade daha az bilinen sarayları ele almıştır.

İslâm Sanatları üzerine oryantalist çalışmaların daha erken dönemde başladığını yukarıda belirtmiştik. Günümüz sanat tarihçileri için büyük önem taşıyan bu çalışmaların titizlikle ele alınması, metodolojik yaklaşımların tutarlılığını ölçmek adına büyük önem taşımaktadır. Fethat Aykaç “Importance of K.A.C. Creswell’s Books In Regards To Early Muslim Architecture Education And Researches In Turkey” adlı makalesini İngilizce olarak hazırlamıştır. Özellikle erken İslâm Mimarisi hakkında Türkiye’de yayımlanmış eserlerde farklı yaklaşımlar ihtiva eden kaynakların yetersizliği konusunu irdeleyen Aykaç, Creswell’in “Early Muslim Architecture” adlı eseri üzerinden bir tahlil yapmaktadır.

Bu sayımızda kitap sanatları altında toplanan makalelerin ilki Fatih Özkafa’nın hazırladığı “Hat Levhalarında Restorasyon ve Konservasyon” adlı makaledir. Sanat eserlerinin sonraki nesillere sağlıklı bir biçimde ulaştırılabilmesi en az eserin güncel kıymeti kadar önem arz etmektedir. Sanat eserlerinin bozulmasına sebep olan nedenler ve bunun giderilmesine dönük restorasyon ve konservasyon çalışmalarının önemiyle konuya başlayan Özkafa, bu işlemlerin tam manasıyla

yerine getirilebilmesinin önünde bir kısım ticari etmenlerin bulunduğunu özellikle vurgulamaktadır. Resmi ve özel sektörde de bu alanda kurumların oluştuğu ancak sanat eserlerinin onarımı ve korunması konularında restoratörlerle birlikte sanat tarihçileri ve sanatçıların da olması gerektiği üzerinde durmuştur.

Erdem Göktepe ise “Osmanlı Devleti’nin Son Yüzylında İmar Edilen Yapılardaki Tezyini Kûfi Yazılar” başlıklı makalesi ile özel sayımızda yer almıştır. Yazar, Erken Osmanlı Mimarisinde görülen tezyini kûfi yazımın klasik devirde unutulmasının ve ardından XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekrar görünmeye başlamasının sebeplerini ele almıştır. Üslup değişimlerinin Hat Sanatındaki iz düşümlerini ve bunu meydana getiren siyasi-sosyal değişimlerin tesirlerini ele aldığı yazımın sonuç kısmında, bu dönüşümün Osmanlı modernleşmesinin neticesi olarak gerçekleştiği iddiasını ortaya koymuştur. Araştırmacı bu iddiasını devrin örnekleri üzerinden delillendirmiştir.

Son zamanlarda üzerinde daha fazla araştırma ihtiyacı duyulan alanlardan biri de cilt sanatımızdır. Fatma Şeyma Boydak “Türk İslâm Cilt Sanatında Hasbiyallah Yazılı Mühürlerden Örnekler” isimli makalesinin başında, ciltlerdeki mühür çeşitleri ve kullanım alanları üzerinde durmuştur. Bunların başlıca mücellit ve dua mühürleri olarak iki kısma ayrıldıklarını belirttikten sonra ana tema olan “Hasbiyallah” yazılı mühürler üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle XIV. yüzyılda çokça kullanılan bu tür mührü sahip ciltlerin teknik ve süsleme olarak incelendiği çalışmanın sonunda bu uygulamanın dönemin dinî ve tasavvufî yönünü yansıttığı fikri ortaya çıkmıştır. On beş eser üzerinde görsellerle zenginleştirilmiş olan makale, okuyucularımızın istifadesine sunulmuştur.

Ebru Karahan Dalbaş ise “Müzehhib Ali İmzalı Bir Kur’ân-ı Kerîm Tezhîbi ve Müzehhibin Kimliğine Dâir Düşünceler” isimli makalesiyle Osmanlı Sanatında üslup değişimlerinin tarihlendirilmesi konusunda ilgi çeken bir çalışma yapmıştır. Zira XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Lâle Devri üslubunu, ikinci yarısında ise Türk Barok Üslubunu görmeye başladığımız bilinen bir gerçektir. Buna rağmen bazı alanlarda ve bazı sanatkârlarda hâlâ klasik anlayışın devam ettiği de görülmektedir. 1787 yılına tarihlenen bir Kur’ân-ı Kerîm tezhibinin bu minval üzere örneğinin incelendiği bu eser, aynı zamanda müzehhib imzalarının nadiren görüldüğü bir örneği olması hasebiyle de önemlidir.

Dergimizin bu sayıdaki son makalesi Fadime Özler Kaya’nın, “Babürlü Sanatında Bir Süsleme Tekniği: Perçinkârî” adlı makalesidir. Perçinkârî, değerli ya da yarı değerli taşların duvar yüzeyleri veya gündelik eşyalar üzerinde tezyini maksatlı kullanılması şeklinde tarif edilmektedir. Yazar ilk olarak bu tekniğin kökenleri, yayıldığı bölgeler ve kullanım alanları konusunu ele almıştır. Bu konuda yapılmış çalışmaların ve eserler üzerindeki sistematik gelişim çizgisinin, bu sanatın Babürlü sanatından bugünkü Hindistan’a kadar uzanan bir geçmişi olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Diyanet İlmî Dergi “İslâm Sanatları” konulu sayısının başta sanat tarihçileri, sanatçıları ve tüm ilim dünyasına hayırlı olmasını diler, büyük gayretlerle araştırıp ortaya koydukları makalelerle sayımızı zenginleştiren akademisyen arkadaşlarını şükranı bir borç bilirim.

Prof. Dr. Hicabi Gülgen